

Радомир В. ИВАНОВИЋ*

НАЈЗНАЧАЈНИЈЕ МОНОГРАФИЈЕ И КОМЕНТАРИ КАО ПОДСТИЦАЈ РАЗВОЈУ ЊЕГОШОЛОГИЈЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВИЈЕКА

*Сви резултати су смртни,
само је проблематика вечна.*

И. Секулић

Апстракт: Током протеклих осамнаест деценија развоја његошологије као интердисциплинарне дјелатности (1833–2013) савјесни и трудољубиви библиографи су установили да је овој области посвећено близу 21.000 библиографских јединица, од којих 400 чине самосталне публикације. Његошолози су такође сагласни да се његошологија у XIX вијеку може подијелити у три фазе: I (1833–1851), II (1851–1870) и III (1870–1900), уз напомену да је трећа фаза најплодотворнија, те је схватљиво што се нашла у епицентру нашег аналитичког истраживања.

Шест његошолога и њихова жанровски разноврсна дјела посвећења његошологији представљају, према нашем мишљењу, сâм врх његошологије у том периоду. Ријеч је о научним достигнућима Светислава Вуловића (1847–1898), Петра Алексејевића Лаврова (1856–1929), Павла Аполоновича Ровинског (1831–1916), Лазара Томановића (1845–1932), Милана Решетара (1860–1942) и Павла Поповића (1868–1939). Поповићеву књижевноисторијску монографију *О Горском вијенцу* (Мостар, 1900) сматрамо репрезентативним научним достигнућем. Њоме се завршава једна (XIX) и започиње друга етапа у развоју његошологије (XX вијек).

Кључне ријечи: *аксиологија, његошологија, џенеза, интјердисциплинарност, џенерирање, идеја, шјекст, анализа, синтјеза, интјеррјетјација, шјумачење, разумијевање и вредновање*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Током протеклих осамнаест деценија континуираног трајања (1833–2013) његошологија је, као интердисциплинарна област науке, прошири-

* Академик Радомир В. Ивановић, ванредни члан ЦАНУ

ла своје интересовање на енормно велики број духовних, сродних или разнородних дисциплина, савлађујући успут све разноврсније облике моделовања стварности (од друштвених и културно-историјских до техничких и природно-математичких наука). Познати библиографи и његошолози утврдили су да библиографија посвећена овој научној и умјетничкој области досеже цифру од близу 21.000 библиографских јединица, од чега више од 400 чине самосталне публикације. Но, упркос том обиљу, богатству разноврсности интересовања, још увијек није тачно хронолошки маркиран њен почетак. Једну од примарних назнака налазимо у вишестрано занимљивој књижевноисторијској монографији Владимира Осолника – *Историја књижевности о Петру II Петровићу Њеиошу* (Подгорица, 1999), у којој аутор посебну пажњу поклања међусобном односу синхроније, дијахроније и историјске актуелизације.¹ Сасвим је прихватљива и ауторова подјела на четири основна вида критике у XIX вијеку: Вукову *филолошку криицику*, Вуловићеву *природну криицику*, коју је преузео од Лудвига Бернеа, Решетарову *шекстолошку криицику* и Поповићеву *историјску криицику*, којом су обухваћене чак четири њене подврсте: *биографска криицика*, *криицика шекста*, *криицика укуса* и *компаративна криицика*.²

¹ Нама су најинтересантнији четврти (IV) и пети (V) одјељак монографије. У првом од њих аутор је подијелио монографију хронолошки (1864–1989) и типолошки (указујући на монографије: филолошке оријентације, стр. 151–188, лингвистичке и текстолошке, стр. 189–202, као и филозофске и антрополошке оријентације, стр. 290–221). У другом одјељку аутор се бави низовима биографских монографија о Њеиошу и *Горском вијенцу*, у дугом временском периоду од 1877. до 1989, тј. од прве књиге ове врсте – *Животис владике Петра II Петровића Њеиоша*, Вука Врчевића (Дубровник, 1876) до књиге – *Цетињски доник* Миодрага Поповића (Београд, 1984).

У продужетку расправе Осолник тврди да прву фазу развоја књижевнонаучне мисли (1780–1850) карактерише догматичка критика, нарочито у вријеме трајања класицизма, у којој влада нормативна граматика. У другој фази (1847–1901) влада филолошка критика, уз помоћ текстолошке критике. У XX вијеку уочава четири фазе у развоју критике: *йозитивистичку криицику*, *антийозитивистичку*, *материјалистичку* и *илуралистичку* (феноменолошку и структуралну). Неки од Осолникових закључака, међутим, захтијевају додатну аргументацију.

² У генолошкој и поетолошкој актуелизацији књижевнонаучне мисли више и систематичније смо писали у огледу *Позоришна криицика Свейислава Вуловића* и расправи *Српска књижевност у књижевној криицици*”, објављеним у књизи – *Искушења књижевне анализе* (Приштина, 1972, стр. 161–190 и 191–260), као и у огледу *Монографија Павла Појовића као йрекрейница у развоју њеиошолоије* (‘О Горском вијенцу’), објављеном у књизи студија и огледа *Сунчаном сйраном књижевносци* (Нови Сад, 2013, стр. 129–149).

Одбацивши извјестан број хипотетичких примједби, ми смо мишљења да читаоцу сугеришемо као тачан прецизан и прихватљив почетак развоја његошологије – писмо реформатора Вука Стефановића Караџића упућено корифеју другог таласа класициста у српској књижевности – Лукијану Мушицком (из Беча, 3. септембра 1833). У њему, одмах на почетку, Вук профетски најављује значајну појаву будућег *обновитеља словенске књижевности* (Ђ. Франчески), саопштавајући сасвим одрживе претпоставке:

„Овде је пре шест недеља био Црногорски управитељ, архимандрит и будући владика, *Петар Петровић*, коме нема још пуних *двадесет* година, а већи је и *леиши*, него и какав гранатир у Бечу! Не само што зна Српски врло добро читати и писати, него прави и стихове лепе. Глас родољупца Вашег зна наизуст и обожава Вас за Ваше родољубиве мисли; него му је мало жао, што још простије Српски не пишете, јер он мисли, да на свету нема лепшега језика од нашега *народнога* (и има право, што тако мисли, макар и не било истина). Ча Степа му се тужио и на мене и на Вас, и он нас је обојицу бранио. Одавде је отишао у Петербург да се завладичи; кад се врати натраг, може бити да ће Вас поодити (*са мношвом заједно*)”.

Захваљујући интуицији као врсти преднаучног сазнања, Вук је правовремено, чак и превремено, препознао у младом Његошу несвакидашњу спрегу ствараоца (Орфеја) и прераоца (Ахилеја), желећи да истовремено у европским оквирима афирмише и Његоша и Црну Гору, што ће илустративно показати књигом – *Montenegro und Montegriner* (објављеној на немачком језику, у Штутгарту и Тибингену, 1837). Вуково наслеђивање брзе стваралачке метаморфозе Његошеве истовремено са њим је подржао и први талас његошолога, од којих ћемо овом приликом издвојити само тројицу. У првом реду мислимо на пионирски прилог Теодора Павловића, који благовремено пласира вест о појави Његошевог *Пусињака цетињског* (1834), истичући ауторов *шаленај иоеишески* и међусобне дотицаје и подстицаје у стваралаштву младог Његоша и његовог првог *учитеља енерије* Сима Милутиновића Сарајлије.³ Највише утицаја на будућу рецепцију Његошевих дјела имали су инспиративни прилози Станка Врза (у загребачкој *Даници*, 1847) и Ђованија Франче-

³ Теодор Павловић у новосадском *Летопису* (1934, књ. 39), потом Мате Топаловић (Беч, 1836), Василије Кашхадарламов (Беч, 1844), Ђовани Франчески (Задар, 1847), Станко Враз (Загреб, 1847), Јован Суботић (Нови Сад, 1846, Беч, 1852), Ђорђе Малетић (1849) и Иван Маџун (Трст, 1850, Загреб, 1852), на што подсећа В. Осолник у већ цитираној монографији.

скија (у задарском италијанском листу *La Dalmazia*, 1847, који је исте године Ђорђе Бан превео у *Погунавци*, 1847). Приказујући понесено књижевне вриједности *Горској вијенци*, Франчески прихватљиво закључује: „И стварно су сви говори владике Данила, Мустај-кадије, игумана Стефана, лирске песме, кола, тужбалице, песме турских сватова, тако песнички изражени да се боље не може ни пожелети... Зато не могу да не честитам Словенима, који су овим делом добили прву драму великог надахнућа и правог народног духа”.

У предговору књизи – *Ровински о Њејошу* (Цетиње, 1967, стр. 9–20) Нико Симов Мартиновић информисе читаоца да је у XIX вијеку објављено преко 1000 библиографских јединица о Његошу. Добрило Аранитовић, најистрајнији сакупљач библиографских јединица у овој области, тврди да је тај број знатно већи и да се креће између 1500 и 1600 д. ј. Из Аранитовићевог још необјављеног прилога – *Поседна издања о Њејошу 1851–2012. (Библиографија)*, који нам је љубазно уступио на коришћење, сазнајемо да је током пола вијека објављено десетак самосталних издања започетих прилогом Јована Суботића – *Слово о његовом њреосвешћенству ујокојеном владики Пејџу II Пејџровићу Њејошу* (Беч, 1851), настављених прилозима Нићифора Дучића (1870), Милорада Медаковића (1882), П. А. Лаврова (1887), Марка Драговића (1887), П. А. Ровинског (1889), Петра Деспотовића (1891), Лазара Томановића (1896) и Николе Мусулина Гомирца (1897), а завршених репрезентативном књижевноисторијском монографијом Павла Поповића – *О Горском вијенцу* (Мостар, 1900). Судећи по књижевнонаучном вредновању и превредновању, у том периоду најрепрезентативнији су: оглед Светислава Вуловића (1872), монографије П. А. Лаврова, П. А. Ровинског и Лазара Томановића, затим расправа Милана Решетара (1890) и бројни његови коментари *Горској вијенци* (десет за вријеме живота и двадесет постхумно издатих), као и већ поменута Поповићева књижевноисторијска монографија, која, природно и логички, представља најзначајнији домет његошологије у анализираном периоду (1851–1900).

Истини за вољу, потребно је напоменути да је развој његошологије у том периоду имао своје племе и осеке, о чему без посредника свједоче три фазе, међусобно контрастиране: *прву фазу* (1833–1851) карактерише спонтаност и спорадичност јављања, *другу фазу* (1851–1870) евидентна осека интересовања за Његошево дјело, док *трећу фазу* (1871–1900) карактерише нагли пораст интересовања, што истовремено свједочи о расту науке о књижевности и све већем *џриливу знања* не само у књижевној историји, него и у књижевној теорији и критици. Најзначајнију промје-

ну чини разграничење историографије од историје књижевности, као и прелаз од традиционалне филолошке и позитивистичке критике ка природној и текстолошкој анализи. То значи да се битно мијења однос рецептивног и продукционог модела. Тачније речено, постепено се мијењају односи аналитичког и интерпретативног модела у науци о књижевности, с једне, као и генеративног и синтетичког, с друге стране посматрано. У српској науци о књижевности постају све функционалнији страни утицаји (махом из европске књижевности), а те промјене најприје захваћају историју књижевности, нарочито од појаве тротомне историје опште књижевности Ј. Шерера (1860) и специјалистички рађене монографије Фердинанда Бринетјера, по први пут посвећене теорији жанрова у књижевности (1889).

На ту врсту преоријентације указује Радмило Димитријевић у педантно рађеној монографији *Свeйислав Вуловић* (Београд, 1966). Познатим огледом из историје књижевности – *Петар Петровић Њећуш, њесник српски* (1877) Св. Вуловић (1847–1898) не само да донекле мијења аналитички и интерпретативни поступак, него истовремено успоставља и нову скалу вриједности, јер је познато да је у *другој фази* развоја његошологије поезија Бранка Радичевића имала примат у односу на Његошеву поезију. Већ сâм избор несумњивих књижевних и естетских вриједности, попут оних које садржи Његошево дјело, довољан је сâм по себи да проузрокује и нова архивска истраживања и нове матрице тумачења и разумијевања дјела. Процес генерирања Вуловићевих научних интересовања за Његоша и његошологију показују још пет прилога, међу којима је уводни оглед послужио као иницијативни замајац. Ријеч је о сљедећим Вуловићевим критичким прилозима: *Њећуш и Милутиновић* (1879), *Њећуш и Мажуранић* (1880, 1884), *Још њонешњо за диблиографију Петра II Петровића Њећуша* (1885) и *Горски Вијенац’ у немачком ѡреводу Керсиџа* (1886).⁴

С обзиром на то да још увијек постоји генолошка збрка у дефинисању појединих врста и жанрова, неопходно је да овом приликом допринесемо, у неопходној мјери, *разбистјравању њојмова* у овој области. Де-

⁴ У Његошевом песничком стваралаштву Вуловић је, као што примећује Р. Димитријевић, уочио три фразе стваралачке метаморфозе: 1. период настајања *Лијека јаросџи ѡурске, Пусџињака џеџињској, Оџедала српској, Куле Ђуришића, Чардака Алексића и Свободијаде*; 2. вријеме читања *Луче микрокозма и Лирске ѡјесме шџо изаврјеше које за живиџа њеџова које ѡсле смрџи*, и 3. вријеме стварања – *Лажни џар Шћеџан Мали и Горски Вијенац* (стр. 161).

финисаћемо пет врста и жанрова који се налазе у средишту научног интересовања у овом прилогу:

1 – Магистарску дисертацију Петра Алексејевича Лаврова – *Петъръ II Петровичъ Нѣѳошъ владыка черногорскій и еѳо лиѳературная дѣятельностѳъ* (Москва, 1887, стр. X + 416), слиједећи реторику наслова, дефинисали бисмо као *историјско-књижевну монографију*, уз напомену да је ријеч о дводјелној творевини: *ѳрви дио* (стр. 1–214) посвећен је црногорској историји, опису спољних и унутрашњих односа, Његошу као историјској личности, која видно доприноси формирању црногорске државности, у свакодневној борби са туђинским интересима (посебно аустријским и турским); *друѳи дио* (стр. 215–413) посвећен је цјелокупном Његошевом књижевном опусу, при чему Лавров показује енормну радну енергију и овладавање основним књижевнонаучним парадигмама (особито у сфери славистике).

2 – Књигу Павла Аполоновича Ровинског – *Петъръ II (Раде) Петровичъ Нѣѳошъ владыка черногорскій (1830–1851)*, С. Петербургъ, 1889, стр. 238, можемо дефинисати као *историјско-биографску*, при чему аутор, захваљујући двоиподеценијском боравку у Црној Гори, суверено влада не само егзактним подацима (архивским документима и изворима), него у потребној мјери користи и елементе предајне културе, расуте по четворокњижју посвећеном – *Црној Гори у ѳрошлостѳи и садашњостѳи* (I том – *Геоѳрафија. Истѳорија*, II том – *Еѳиноѳрафија*, III *Еѳиноѳрафија – Књижевностѳ и језик*, и IV том – *Државни живѳѳи – Археолоѳија*).

3 – Књигу Лазара Томановића – *Петѳар Друѳи Петровић Њеѳош као владалац* (Цетиње, 1896, стр. 235) најприје треба посматрати као дио методски истовјетног аналитичког триптихона (Лавров – Ровински – Томановић), а потом је дефинисати као *историјско-биографску монографију*, рађену по априорно одабраној конструкционој и композиционој схеми.

4 – У оквиру генологије посматрано, највише проблема и апорија представља репрезентативни допринос филолога и његошолога Милана Решетара. Његов допринос састоји се од *расѳраве – Живѳѳи и рад Петѳра Петровића Њеѳоша*, овдје цитираној према шестом издању *Горскоѳ вијенца* (Београд, 1912, стр. IX – LXX), потом драгоцјене студије – *Мање ѳјесме владыке црногорскоѳа Петѳра II-ѳѳа Петровића Њеѳоша* (Београд, 1912), као и прецизно и сажето изложених коментара *Горскоѳ вијенца* који су до данас издавани укупно тридесет пута. Решетар је из године у годину, током пуних пет деценија (1890–1940), уносио новостечена сазнања и на тај начин остајао у матици његошологије, обogaћујући раније коментаре новим искуствима и сазнањима, како сопственим тако и туђим.

5 – На крају, као врх цјелокупне грађевине полувијековног бављења његошологијом, истакли бисмо специјалистички рађену монографију *О Горском вијенцу* П. Поповића (1900), којом је увелико сужен простор спољашњем, а увелико проширен унутрашњем приступу књижевном дјелу. То се нарочито огледа у појачаном интересовању за питања естетике, поетике и критике, на прагу новог, XX вијека, тако да се Поповићево дјело може дефинисати као *књижевно-историјска монографија*. Њене домете, у извјесној мјери, можемо тумачити и Поповићевом полиглосијом, спремношћу да користи резултате компаративних истраживања и, нарочито, тада најпознатијих историја књижевности у европским оквирима: Тенове историје енглеске књижевности (1863–1864), Де Санктисове историје италијанске књижевности (1870), Шерерове историје њемачке књижевности (1883), Лансонове историје француске књижевности (1894), Бринетјерове историје жанрова (1889) и Крумбахерове историје византијске књижевности (1897). При томе не смијемо сметнути с ума и двије често хваљене и најчешће коришћене историје књижевности југословенских аутора, издатих исте године: Ватрослава Јагића – *Хисторија књижевносћи народа хрвајскоја и срјскоја* (1867) и Стојана Новаковића – *Историја срјске књижевносћи* (1867).

ИСТОРИЈСКЕ, КЊИЖЕВНЕ И БИОГРАФСКЕ МОНОГРАФИЈЕ (Лавров – Ровински – Томановић)

У занимљиво конципираној расправи *Сербская лиџерајџура в руской науке и кријџике џоследней чејверџи XIX – начала XX века*, објављеној у познатом зборнику – *Русско-јџославские лиџерајџурные связи (Вџоторая џоловина XIX – начало XX века)*, Москва, 1875, стр. 35–81, Јулија Бељајева исправно тврди: „Наибольшее внимание русская критика уделяет фигуре Петра II Петровича Негоша. Это не случайно. Выдающийся государственный деятель и поэт Черногории, Негош был горячим поборником свободы и единства славянских народов, был тесно связан с Россией, прекрасно знал русскую поэзию” (стр. 61).⁵

⁵ Видјети књигу Ј. Бељајеве – *Лиџерајџуры народов Юџославии в России* („Наука”, Москва, 1979), која има карактеристичан поднаслов – *Восџрияџие, изучение, оценка (Последняя чејверџь XIX, начало XX в.)* За нашу анализу од посебног је значаја друга глава *Восџрияџие юџославянских лиџерајџур џериода националноџ возрождения в России*, из које бисмо издвојили одјељке *Иследования П. А. Лаврова и П. А. Ровинскоџ о џоэзии Пејџра II Пејџровича Неџоша* (стр. 171–184).

У овом сажето изложеном наводу побројано је неколико повода који су Петру Алексејевичу Лаврову (1856–1929) послужили као иницијативни замајац у стварању обухватне историјско-књижевне монографије *Петр II Петрович Њџиош владика чернојорскій и еџо литературская дејџтельность* (Москва, 1887). Њима је обухваћен не само текст, него и контекст епохе у којој се развијала дјелатност Ловћенског Прометеја као владоаца, мислиоца и ствараоца, тако да су у монографији испреплетене основне парадигматске и синтагматске осе. Најшири контекст расправе чини идеографема – *словесносџ* као најшира област стварања, о којој зналачки пишу В. Јагић у књизи – *История славянской филологии* (Санктпетербург, 1910) и, много доцније, М. Kudelka у књизи – *О џојму славистике. Заснивање џредсџава о џредмеџу и основима* (Praha, 1984).

Другу идеографему представља – *словенска узајамносџ*, која има много шири значај но што јој се данас придаје, посебно када су у питању међусобна прожимања и подстицања словенских култура и умјетности. Трећа идеографема представља однос *суџсџанцијалне* (наука о књижевности) и *релацијске џеорије* (сродне дисциплине: историја, антропологија, етнографија, социологија, психологија, лингвистика, фолклористика, компаратистика). На крају, неопходно је напоменути да Лавровљева монографија у цјелини припада типу *афирмаџивне криџике*, чиме се може тумачити релативно велики број апологија у свим поменутих контекстима расправе, уз напомену да за аналитичара представља срећну околност то што се на Његошево цјелокупно књижевно дјело могу примјенити најстрожи књижевноестетски и књижевнонаучни критеријуми, одабрани аналитички поступци и модели текстолошке интерпретације.

Лавров помно бди над сваким детаљем конструкционе и композиционе схеме монографије, у подједнакој мјери над садржинским и формалним карактеристикама. На то указује хармоничност двију цјелина: историјске (стр. 1–214) и књижевнонаучне (стр. 215–413), потом начин сегментације појединих одјељака (четири главе и прилози у првој и пет глава и прилози у другој цјелини), што свједочи о духовној строгости у одбиру тема и проблема, с једне, као и метода и методологија с друге стране, тако да се раније поменутих аналитичким опредјељењима може при-

В. Вулетих у огледу *Петр Алексеевич Лавров о Њеџишу* (1995) тврди: *Уз џо, Лавров као озбиљан истџраживач и џисац, скрупулозно корисџи све џодаџке о Њеџишу до којих су дошли џеџови џреџходници, џре свеџа јуџословенски. То је омоџућило да џеџова књџа буде џемељно истџориџграфски заснована, чињенички џоуздана и истџраживачки веродосџојна* (стр. 137).

кључити и принцип *хармонизације* појединости и цјелине.⁶ О циљу или систему циљева, у овом случају апостериорно додатих, Лавров свједочи у накнадно додатом прилогу монографије – „Первоначално авторъ имѣлъ намѣреніе ограничиться лишь однимъ изложеніемъ литературной дѣятельности владыки, но во время своего путешествія по сербскимъ краямъ въ Цетинѣ и Дубровникъ ему удалось познакомиться съ значительнымъ количествомъ документовъ, относящихся до исторіи Черногоріи за время правленія владыки Петра II-го” (стр. VIII).

И у свом времену и данас, Лавров представља примјер поузданог зналца у бројним областима духовних дјелатности којима се бавио, а посебно оних које се налазе у примарном кругу његовог научног интересовања (историја, лингвистика, литературологија и компаратистика). Захваљујући сусретима са најзначајним јужнословенским, словенским и европским историчарима и филолозима, архивским открићима и обимној преписци (међу њима и са јужнословенским литературолозима), уско одабрана тематика и мотивика током израде монографије увелико је премашила планиране границе, уз напомену да током наредних година југославистика постаје једна од опсесивних области интересовања овог научника. О томе свједоче и други његови научни прилози средне провенијенције, као што су: *Симеон Милуџинович Сарайлија и Пејџр II Пејџрович Нејош, владыка Чернојорскій, Князь Милош о реформе сербскојо љравойисания и владыка Пејџр II о Досифее Обрадовиче, Новосіи лиџературы о Пејџре II Нејоше* итд.

Као што је познато, дуги низ деценија у средишту његошологије налазио се епско-драмски спјев *Горски вијенац* (1847), с обзиром на то да је био примјерен разнородним научним истраживањима: од описа националног препорода, преко елаборације универзалних тема и мотива, до ускостручне, филолошке и текстолошке засноване анализе. Лавров је, прије свега осталог, настојао да информише мање информисане рецепи-

⁶ Након пролога (стр. I–X), по свему судећи написаног након завршетка монографије, слиједи: *Увод* (стр. 1–15), гл. I (стр. 16–50), гл. II (стр. 51–83), гл. III (стр. 84–182), гл. IV (стр. 183–203) и прилози (стр. 204–214); док у другој половини слиједи: гл. I (стр. 215–163), гл. II (стр. 264–282), гл. III (стр. 283–295), гл. IV (стр. 296–351), гл. V (стр. 357–381) и прилози (стр. 382–411), у којима су, као додатак, публиковане 21 *мала џјесма* и списак Његошевих дјела објављених у периодици (стр. 401–411).

Према најави, монографију П. А Лаврова у цјелости објавиће Институт за црногорски језик и књижевност, Подгорица, 2013, у преводу Дубравке Ђурић. Српска књижевна задруга из Београда најавила је објављивање избора текстова из његошологије – *Књија о Њејошу* (2013).

јенте у руском књижевном, научном и културном ареалу, али је он већ приступом и резултатима истраживања показао и несвакидашњу амбициозност – да истовремено употреји аналитички и синтетички метод. Такво настојање најбоље се види уколико пратимо процес генерирања поетских идеја и књижевног текста. Монограф је најприје написао исцрпну студију о *Свободијади* (стр. 234–263), третирајући је као оригинално Његошево дјело, а потом је ту студију искористио као етимон укупне анализе *Горској вијеница*, дјела које је он сматрао центром националне духовне иницијације, о чему он каже: „Изъ него Черногорець лучше всего можетъ уразумѣть духъ своей исторіи, значеніе Черной горы въ прошломъ и надежды, какія можетъ ожидать отъ этого неприкосновеннаго очага, сербской независимости въ будущемъ. Но какъ вездѣ, такъ и здесѣ, владыка возвышается надъ, мѣстными интересами и высоко держитъ сербское знамя. Понятно, что и Сербъ найдетъ въ немъ пищу своему вдохновенію” (стр. 337–338).

Мјерена савременим књижевнонаучним мјерилима, историјско-књижевна монографија П. А. Лаврова и данас представља поуздано, занимљиво и изазовно дјело које и даље доприноси актуелизацији и проблематизацији проблема и апорија савремене његошологије. Извјестан број погрешних тумачења и допуна исправили су већ његови савременици (Ровински и Поповић, између осталих), али и даље остаје као поуздан ослонац великог броја његових судова и мишљења, па чак и претпоставки које је вријеме потврдило. На ту чињеницу директно упућују репрезентативни одјелци монографије: гл. II, гл. III (најрепрезентативнија у монографији) и гл. IV историјског дијела, као и: гл. I, гл. IV (такође једна од репрезентативних) и завршна – гл. V књижевнонаучног дијела. Пуних шест деценија у нашем културном и научном простору дјело П. А. Лаврова је многим његошолозима служило као поуздан ослонац, све до објављивања трилогије *Писма* (I – III), на примјер, као и друге архивске грађе.⁷ Лавров није само поуздан књижевник археолог и текстолог, него исто такав тумач Његошевих дјела, будући да се ради о аутору са

⁷ Највећи број писама преузет је из Његошевог епистоларног корпуса (састављеног од преко 1.800 писама), али је истовремено приложено и много писама (службених и приватних) Његошевих савременика (особито када је ријеч о преписци са Јеремијом Гагићем, руским конзулом у Дубровнику).

Први пут је у цјелини и са коментарима Његошева преписка објављена у оквиру издања *Цјелокујних дјела Пејтра Пејровића Њејоша*, „Просвета”, Београд, 1951, 1953. и 1955. (књ. 7, I, 1830–1837, стр. 616; књ. 8, II, 1838–1842, стр. 564; књ. 9, III, 1843–1851, стр. 727). Све три књиге писама зналачки и савјесно је приредио Мираш Кићовић.

одњегованим и истанчаним естетским укусом, што се види по бројним и виспрено изабраним цитатима, као и по срањивању појединих издања Његошевих аутографа, уколико су сачувани. Више него други његошолози, његови савременици, Лавров је настојао и успио у том настојању да успостави неминовну равнотежу између *афирмативне кријике*, коју му је наметао сâм предмет елаборације, и *објективне кријике*, коју му је налагала научна савјест и научна етика.

*

Историјско-књижевна монографија П. А. Лаврова и историјско биографска монографија Павла Аполоновича Ровинског (1831–1916) *Пејџрџ II (Page) Пејџровичџ Њџџошџ владыка черноџорскџй (1830–1851)*, С. Петербургџ, 1889, стр. 238, могу се анализирати као научни диптихон, будући да им је исти предмет истраживања, да себи постављају истоврсне циљеве и да примјењују немали број истородних аналитичких поступака. Стога се, без икаквих тешкоћа, може закључити да Лавров припада оној научној оријентацији која се у руској науци о књижевности дефинише као академска *кријика*, док Ровински показује знатно више аналитичке слободе но што је то препоручивала *академска кријика*. О приближавању умјетности, науке и живота свједочи Нико С. Мартиновић у инструкторном предговору *Њџџош у џроучавању Павла Ровинскоџ*, објављеног као увод у књигу – *Ровински о Њџџошу* (Цетиње, 1967).

Савременом читаоцу Ровински импонује ширином научних интересовања, несвакидашњом радном и креативном енергијом, као и занимљивошћу казивања, која се састоји у честој смјени области којима се монограф бави као аутентични полиграф или полихисторик (историограф, етнолог, географ, историчар књижевности, филолог, ботаничар, фолклориста, културни просвјетни прегалац), који није само учествовао у културном и научном животу Црне Горе него истовремено и у дипломатском и у политичком. Ровински непосустало трага за новим документима и артефактима. Након открића, он их прихватљиво и сугестивно пласира широком слоју читалаца, настојећи да *a priori* отклони потенцијалне примједбе савременика и насљедника. У том смислу он се залаже за етичност научних открића, о чему пише у предговору анализираних монографија:

„Већ сâмо објављивање таквог мноштва докумената представља велику заслугу г. Лаврова. Што се тиче књижевне дјелатности владичане, њен преглед је у књизи г. Лаврова први пут дат с таквом потпуно-

шћу и цјеловитошћу, да му још није било примјера ни у руској ни у српској књижевности.

Људи од науке, историчари и књижевни историчари оцијениће, наравно, вриједност дјела г. Лаврова у научном погледу; а ја, сматрајући да такав задатак увелико превазилази моју снагу, пошто се одавно крећем изван средине науке и научника, али проучавајући уопште Црну Гору и располагајући такође неким документима, сматрам за дужност да допуним оно што у раду г. Лаврова није развијено с довољном потпуношћу и јасношћу, и да исправим оно што је, по мом мишљењу, нетачно” (стр. 26).⁸

Осим *Предговора* (стр. 25–26), Ровински је своју монографију замислио као компактну цјелину састављену од шест дјелова, настојећи да већ реториком наслова и апстракта испод наслова раздјели монотонију и монохронију класичних историјских и биографских дјела. То показује колику пажњу је придавао чистоти стила и језика, животности књижевне и научне дискурзивне праксе, о чему занимљиво пише Бранислав Остојић.⁹ На занимљивост и литерарност казивања указују метафоризовани наслови и међунаслови: први дио – *Прве ведре јодине владавине* (стр. 27–73), други – *Период разочарања, формирања карактера и њолиничкој шакиа (1836–1848)*, стр. 74–146, а трећи дио – *Последња борба, болести и смрти* (стр. 147–158). Последњим дјеловима увелико је аутор проширио контекст расправе: четвртим – *Мишљења о владици Петру II* (стр. 159–176), петим – *Ојшћии закључци о личности владике Петра II и његовом историјском значају* (стр. 177–181) и шестим дијелом – *Дојуне и*

⁸ Сви цитати у раду наведени су према књизи – *Ровински о Њејошу*, коју је превео Радисав Пауновић, а приредио Н. С. Мартиновић. Приређивач је на крају додао још три значајна прилога Ровинског: најприје студије *Њејош и Јеремија Гајић* (стр. 199–224) и *Њејош њо одзивима сћраних йисаца* (стр. 225–254), а затим и оглед *Српско оїлегало* (друго издање, Цетиње 1895), стр. 257–274. У четвртном тому књиге Ровинског – *Црна Гора у йрошлосћии и садашњосћии. Државни живоић (1851–1907) и Археолоићја* (Цетиње, 2004) Душан Мартиновић је објавио исцрпну библиографију *Павле Айолонович Ровински (1831–1916)*, при чему је првих 258 библ. јединица посвећено дјелима Ровинског, а сљедећих 289 литературе о овом истакнутом слависти и југослависти.

⁹ Недавно је објављен зборник радова са Међународне научне конференције *Црнојорско-руске књижевне везе (Међусобна йрожимања, дошћиицаји и йодсћиицаји)*, ЦАНУ, Подгорица, 2013. На почетку зборника објављен је оглед Б. Остојића *Црнојорски йовори у дјелу Павла Айолоновича Ровинској*. Много раније је објављен и зборник са четвртог југословенско-совјетског научног скупа – *Павле Айолонович Ровински (1831–1916)*, 1992, одржаног на Цетињу, 3–4. X 1991. године.

ирилози.¹⁰ Истовремено се јављају битне разлике, оваплоћене у показивању ауторових *џачака љедишџа*, као полазишних основа, о Његошевом спјеву *Луча микрокозма*. Лавров га тумачи као *религиозну џоему*, док Ровински битно мијења аналитички ракурс и спјев третира као *филозофску џоему*, сматрајући да је Његош надахнути *џјесник филозоф*, што је послужило као предуслов сљедећем закључку: „Поред богате маште и снажног пјесничког талента, владика Раде је, прије свега, био мислилац и филозоф. Он је прије свега тражио рјешење свјетских проблема, који су на сваком кораку стајали пред његовим очима”.

Разноврсним средствима оствариван је Његошев психолошки портрет. Ровински најприје истиче значај усвајања хронолошког принципа у портретисању и периодизацији живота и рада. Двије деценије владања и стварања подијељене су у четири етапе: I (1813–1830), II (1830–1836), III (1836–1848) и IV (1848–1851). Као границе међу етапама монограф бира значајне историјске датуме у историји Црне Горе, обиљежавајући их као судбинске прекретнице у Његошевом животу. Прву етапу владавине назива *ведрим џериодом*, другу *џамним џериодом*, а трећу *завршним џериодом*, при чему га Његошево дјетињство уопште не занима. У књизи *Њеџошева џоетџика и естетџика* (Нови Сад, 2002, стр. 420) ми смо исти период, бавећи се стваралачком метаморфозом пјесниковом, подијелили у три етапе: I (1828–1834), II (1835–1843) и III (1844–1851), уз напомену да је пјесник у другој етапи готово потпуно стваралачки занијемio (уколико занемаримо неколико не много значајних пјесама). Но тек у трећој фази он је показао сву раскош свога талента, особито у три жанровски разновродна спјева: *Лучи микрокозма* (1845), *Горском вијенцу* (1847) и *Лажном цару Шћеџану Малом* (1851). У осталим родовима, врстама и жанровима којима се бавио у примјетнијој мјери осјећају се законитости интерференције класицизма, предромантизма и романтизма, чиме и тумачимо њихову књижевноестетску неуједначеност. Овим проблемима и апори-

¹⁰ О Ровинском постоји богата научна литература. Осим већ наведених, о њему су писали: Тихомир Ђорђевић, Јован Ердељановић, Петар Влаховић, А. Ивић, Платон Кулаковски, П. А. Лавров (четири прилога, у периоду од 1906. до 1916), Матија Мурко, Е. Љ. Немировски, Стојан Новаковић, Тихомир Остојић, А. Н. Пипин, Б. Н. Путилов, В. Јагић и други. Посебну пажњу заслужују два занимљиво писана огледа Витомира Вулетића: *Петар Алексејевић Лавров о Њеџошу* (објављен у зборнику радова – *Петар II Пејровић Њеџош (Личност, гјело и врџеме)*, ЦАНУ, Подгорица, 1995, стр. 127–128, и *Павле Ајолонович Ровински о Њеџошу* (објављен у *Зборнику Маџишце срџске за књижевност и језик*, књ. 44, бр. 1–3, 1996, стр. 33–37).

јама Ровински се бави у неким од најрепрезентативнијих дјелова монографије, као што су: глава II, глава III, глава V и глава VI.

Ровински је научник знатно толерантнији од својих савременика. То се нарочито осјећа у анализи односа модела скриптивне и наративне културе (у којој је провео пуних 27 година), јер он не занемарује могућности које аналитичару пружа предајна култура у патријархалном моделу. Сасвим прихватљиво Ровински двоји поуздану од непоуздане приче или предања, у зависности од тога да ли је казује поуздани или непоуздани приповиједач; односно талентовани или неталентовани казивач. Као поузданог свједока и казивача Ровински спомиње Стевана Перкова Вукотића, чија свједочанства је својевремено записао Вук Врчевић. О томе Ровински пише у другој глави књиге *Прве ведре јодине владавине*: „Као усмена прича, репродукована по сјећањима, она може имати грјешака против досљедности и тачности у ситницама и бројчаним подацима, али она је непогрјешива у цијелој својој суштини и, што је нарочито драгоцјено, излаже сâми карактер догађаја, опште осјећање које је он изазвао код свих и утисак који је створио” (стр. 39).

Када је у питању однос *џачака љедииџа* саопштених у теоријској или примијењеној равни, неопходно је напоменути да се Ровински прилагођава новонасталој ситуацији, настојећи да из ње извуче максимум истинитости и увјерљивости. То је показано описом *непоуздане ѝриче* о погибији Турака на Башиној Води, испод Острога: прву верзију историјског догађаја монограф је преузео из књиге М. Медаковића; другу верзију казује Ј. Гагић у писму Медену (2. VIII 1843), трећу Вилкинсон, који је убрзо потом био на попришту догађаја, а четврту сâм Његош у писму Ј. Гагићу (29. VII 1843). На овом примјеру Ровински показује како се лако може погријешити у процесу актуелизације и проблематизације историјског догађаја, као и то како је тешко у свему сагласити и освијетлити интерференцију субјективних и интерсубјективних искустава и сазнања. Но, упркос бројним опасностима на том путу, руски научник не престаје да се занима, у подједнакој мјери, и за загонетке и за одгонетке, тачније речено за проблеме и апорије; а најтачније за анаграме и криптограме, нарочито у случајевима када је ријеч о европски познатим алазонима, какви су: самозванац Шћепан Мали, Дука од Медуна, Стјепан Зановић, Никола Радоњић Васојевић и њима слични.¹¹

¹¹ У теорији и типологији прозе три термина се узимају у синонимном значењу: *хвалисави војник* (*miles gloriosus*), *алазон* (као сушта супротност *еирону*) и *дивљи ѝеније*. О томе видјети нашу студију *Еманације ‘дивљеѝ ѝенија’ у дјелу Сѝѝејана Зановића*

На крају релативно кратког осврта о вриједностима историјско-биографске монографије Ровинског о Његошу, неопходно је закључити да је овај научник досљедно и континуирано настојао да усагласи аналитичке и синтетичке резултате до којих је дошао, потом да парцијалну слику свијета подреди интегралној, јер само интегрална слика свијета, лишена дотадашњих предрасуда и неодрживих претпоставки, може довести и аутора и читаоца до новооткривених научних истина које, управо стога, временом не подлијежу радикалној корекцији. О томе Ровински пише, резолутно се изјашњавајући, на крају пете главе:

„Тек појавом на свијет тих до сада скривених материјала могућа је потпуна историја спољне политичке дјелатности Петра II; али за његову историју и то је недовољно, зато што он има читаву једну другу област, област мисли и књижевности. Ако га не проучите у тој његовој области, ви га не можете познавати. При томе није довољно објавити сва његова дјела, рећи њихову садржину и оцијенити их са стране облика и литерарних услова; у њима треба проучавати филозофску мисао и пјесничку душу” (стр. 176).

*

Објављивање треће монографије, истородне провенијенције, током једне деценије (1887–1896) сâмо по себи представља феномен, а у оквиру његошологије значај тог феномена се удвостручава, било да је ријеч о продукцијом, било о рецептивном моделу, било о њиховом међусобном односу. Историјска монографија Лазара Томановића (1845–1932) – *Петар Друи Пејировић-Њеџиш као владалац* (Цетиње, 1896, стр. 224) вишестрано је занимљива, посебно уколико имамо у виду чињеницу да јој је, све до појаве новог издања (2004), посвећивано релативно мало пажње у његошологији.¹² Томановић скрупулозно наводи тада тек објављене монографије Лаврова и Ровинског на руском језику, не скривајући истовјетност аналитичког метода, будући да је монографски триптихон посвећен истовјетном предмету елаборације (Његошу као владоцу),

(1751–1786), објављену у књизи – *Виђења и сновиђења (Књижевна дела између конвенције и инвенције)*, Сремски Карловци, 1999, стр. 9–31.

¹² Сви цитати у овом раду наведени су према другом издању монографије – „Добрица књига”, Нови Сад – Србиње, 2004, стр. 235, које је приредио Горан Максимовић и за које је написао инструктиван поговор (стр. 217–227), док је Добрислав Ђуровић објавио опширну био-библиографију *Лазар Томановић (1845–1932) – Живој и рад* (стр. 231–233).

потом да је рађен општеусвојеном техником научног рада у том времену (евидентном у позитивистичком набрајању енормно великог броја чињеница и описа не мањег броја историјских чињеничности), као и начина презентације, сегментације и фрагментације већих и мањих сегмената монографије (диобом књиге на шест релативно пропорционалних дјелова, са обавезним апстрактом испод сваког од међунаслова).¹³

Гледано са методолошког становишта, а због низа наведених чињеница, Томановић је морао да савлада много више препрека но што су то чинили Лавров и Ровински. То се прије свега односи на – *йонављање* општепознатих факата, на њихову дотадашњу интерпретацију, као и на саопштавање индивидуалних *йачака йедиишџа*, у сва три концентрична круга (*диоџрафији времена*, *диоџрафији йисца* и *диоџрафији дјела*). Практично гледано, *йонављање* је наметала најприје архивска грађа, а непосредно потом и научни извори (какви су, на примјер, издања Вука Врчевића – *Живојџ Пејџра II Пејџровића Њејоша*, *владике црнојорскоја*, 1876; Љубомира Ненадовића – *Писма из Иџалије*, 1881; В. М. Г. Медаковића – *П. П. Њејош*, *йосљедњи владајући владика црнојорски*, 1882. и томе сл.). Начин актуелизације и проблематизације историјске грађе у Томановићевој монографији огледа се у истицању многих психолошких и карактеролошких црта из Његошеве биографије, те се поједини сегменти овог дјела (побратимство са Али-пашом Ризванбеговићем, на примјер) доживљавају као да припадају *диоџрафском роману*, а не *истиоријској моноџрафији*, с обзиром на љепоту стила и језика којим је књига написана.

Значајну олакшавајућу околност представља податак да је Томановић поникао у амбијенту о коме пише као свједок, учесник и интерпретатор историјских догађаја, увелико ослоњен на веома живу усмену традицију, коју користи мање но што би се очекивало (за разлику од Ровинског). Историограф је био на добитку тиме што се налазио у матици историјских и егзистенцијалних догађаја, будући да је његова монографија представљала једну од битних ознака обиљежавања ријетког јуби-

¹³ По угледу на своје претходнике, Томановић је своју монографију подијелио у шест дјелова, потом је испод сваког међунаслова објавио исцрпан садржај, а на крају је сваки од тих дјелова сегментирао у више глава, тако да композициона схема дјела изгледа овако: *Предјовор* (стр. 5–8); Први дио – *До сџуујања на владу* (стр. 9–16, гл. I–IV); Други дио – *До йосвећења за владу* (стр. 17–44, гл. I–VII); Трећи дио – *До друјој йоласка Пејџра II у Русију* (стр. 45–72, гл. I–XII); Четврти дио – *До чејџрсесейосме йодине* (стр. 73–156, гл. I–XXII), Пети дио – *На врхунцу своја йозива* (стр. 157–186, гл. I–VIII) и Шести дио – *Посљедњи дани* (стр. 187–212, гл. I–X). На сâмом крају аутор је објавио још и *Додатџак* (стр. 213) и *Ево извора, којџјема сам се йослужио у овој радњи* (стр. 215).

леја црногорске историје – *двјестогодишњице владавине династије Петровић Њеиш* (1696–1896), о чему свједочи посвета дјела (у препознатљивом маниру: *Њеишом Височанству књазу Николи Првом, срећно владајућем господару Црне Горе о двјестогодишњици прослављене династије Петровић-Њеиш, најнижњије поноси – исаи*). Наглашен апологетски однос и према Његошу и према династији чији је члан, међутим, није само резултат *силовне приписке* средине и јубиларне атмосфере, него је истовремено (као и у случају Лаза Костића) и знак искреног политичког, друштвеног и егзистенцијалног одређења Л. Томановића. При томе мислимо на његово живо учешће у историјском, политичком, друштвеном и свакодневном животу у Црној Гори (од 1884. године надаље): као секретара Сената, предједника Великог суда, уредника публикација *Нова Зета*, *Грлица*, *Глас Црногораца*, односно као предједника Владе, министра иностраних послова и министра правде.

У поговору Томановићевој монографији Горан Максимовић и сам настоји да актуелизује и реактуелизује, односно да проблематизује и репроблематизује, исти онај круг тема и проблема којима се и монограф бавио. Ради се, у суштини, о истом – афирмативном принципу који омогућава проширивање круга искустава и сазнања, указивањем на знатан низ предиспозиција које је Томановић посједовао. Школован у Котору, Херцег Новом, Задру, Новом Саду, као истакнути припадник Уједињене омладине српске, Пешти и Грацу, веома образовани полиглота и преводилац, Томановић се истиче националним и политичким радом (заједно са Стефаном Митровим Љубишом и Савом Бјелановићем). Човјек и научник велике радозналости и интересовања, Томановић је имао све потребне предуслове да се бави научним радом и да допринесе неким од духовних дисциплина (као што су историја, дипломатија, политика, међународно право итд.). О његовој даровитости, стеченом знању и умјењу, у најбољем свјетлу свједоче најуспјелији дјелови анализираних монографија: *До другој године Пејра II у Русију*, *До четрдесет осме и Последњи дани*, док се (махом због несвојствене му екстензивности) инспиративне осеке највише осјећају у петом дијелу – *На врхунцу своја позова*.

По једној успутној Томановићевој примједби, која се односи на Вука Врчевића (*Писао је више да забави него за науку*), видно је да монограф улаже у своје дјело све способности којима располаже и све врсте енергије (радне, интелектуалне и креативне), што свједочи о видно нараслој амбициозности, која прати изразу ове монографије од интенционалне фазе до краја. Нажалост, Томановић у том настојању неуједначено успијева, али за нашу анализу подједнако су важне и његове намјере,

као и његова остварења. У жељи да истовремено подигне ниво научно-сти и ниво занимљивости казивања, аутор настоји да своју монографију често прожме гномским стилем изражавања, који је преузео из природног говора, потом из Његошевог поетског говора, као и из научних дјела која је сматрао узорним (Лаврова и Ровинског). Стога истовремено у скриптивни модел уграђује и елементе наративног модела. Војвода Јаков Даковић, након страдања по турским затворима у Босни и Херцеговини, сажима своја искуства у виду гноме: *Може се случити, да још једном моја љава дође у Мосџар; али моја нога неће никада*. Слично чини и Али-паша Ризванбеговић када у једном од писама саопштава следећу гному: *Својој кући нико није злогвор, док су Његошев стил и језик препуни истоврсних гнома, због чега је стекао епитет ствараоца мудроносне поезије и пјесника чији се стихови најчешће памте*. Његош је радо и често користио пословицу: *Ошката је Ловћена – ошата су и његови*, а у једном песимистички и агностицистички интонираном пасажу он до крајњих граница сажима следеће сазнање као резултат несрећних животних околности: *О, несрећна Црна Гора! Гола сиротиња, она не припада човјечанском роду, нејо је или љала с неба, или искочила из љакла, усљед чега свака је се љуђи*.

Да закључимо: Томановићева историјска монографија о Његошу као владоцу заслужује много више признања но што би се то могло закључити на основу досадашње рецепције. Прије свега, стога што она није само *наставак* претходних монографских покушаја (Лаврова и Ровинског), него и *прећходник* дјела која ће знатно методски модификована, бити објављена у XX вијеку, од којих овом приликом издвајамо само књиге Милована Ђиласа *Његош – љесник, владар, владика* (1988) и Мишела Обена – *Његош и историја у љесниковом делу* (1989). У том контексту тумачено, сасвим је прихватљиво мишљење Горана Максимовића, саопштено у поговору монографије *Интересовања Лазара Томановића за животи, владарску личности и дјело Петра II Петровића Његоша*:

„Отуда се Томановићев посао и намеће као драгоцен и храбар истраживачки напор, те искрена жеља да се на потпуно аргументован начин демистификује његова улога у конституисању модерне државне управе у Црној Гори и да му се ода подједнако признање и као владару, а не само као пјеснику. У предговору се Томановић осврће на то да је за писање књиге користио прије свега документарну грађу из дворске архиве на Цетињу, а затим даје извјештај и о претходницима, чија су му истраживања послужила као драгоцен научни извор и подстицај: о Димитрију Милаковићу, Милораду Медаковићу, Светиславу Вуловићу, Мар-

ку Драговићу, Нићифору Дучићу, затим о двојници руских истраживача: П. А. Лаврову и П. А. Ровинском, о енглеском путописцу Вилкинсону, те о двојници српских књижевника, који су у биографско-мемоарској и путописној форми оставили свједочења о Његошу, о архимандриту Јоаникију Памучини и Љубомиру Ненадовићу” (стр. 218).

ПРОМЈЕНА АНАЛИТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ

(Решетар – Појовић)

Поникао у филолошкој школи Ватрослава Јагића, Милан Решетар (1860–1942) је у свом времену уживао углед врхунског хрватског и јужнословенског филолога, књижевног теоретичара, истраживача и издавача ријетких дјела, које је цизелирао попут јувелира, јер је био познат и у свијету нумизматике (видети његову *Дубровачку нумизмаџику*, I – II). Научни успјех започет је објављивањем докторске дисертације – *Die Čakavština und deren einstige und jetztige Grenzen* (у Грацу, 1899), док је видно признање стекао након почетне реализације истраживачког, приређивачког и издавачког подухвата, посвећеног превасходно Његошевом *Горском вијенцу*, али и осталим његовим дјелима. Био је, пише познати кроатиста и слависта Милорад Живанчевић, највећи ауторитет за питања дубровачке књижевности, а иста констатација може се односити и на Решетара као његошолога. Током једнога вијека (1890–1990) објављено је 30 драгоцјених издања Његошевог дјела, пропраћеног најчешће расправом и подробним коментарима.¹⁴ Као илустрација наведеног мишљења може да послужи и запажање Павла Поповића, такође једног од водећих његошолога, који је тим поводом написао: *Њејова је расправа дубља и поједијанија од досадашњих и може се с њравом смајрајти као коначна студија о ‘Горском вијенцу’, као њоследња реч литерарне критике о овом делу.*

Проучаваоци науке о науци тврде да је у посљедњој деценији XIX вијека дошло до релативне промјене аналитичке парадигме, о чему свједо-

¹⁴ *Библиографијом издања Њејшевих дјела на српском и хрватском језику*, објављеном у зборнику – *Енциклопедија Њејш* (Фондација „Њејш” – СИД, Подгорица, 1999, стр. 1001–1092), Никола Рацковић је увелико олакшао читаоцу сналажење у броју и врсти издања *Горској вијенца*. Решетарови коментари објављивани су за живота овим редом: Загреб, 1890; Београд, 1892; Загреб, 1904; Задар, 1905; Београд, 1909, 1912; Цетиње, 1913; Београд, 1920, 1913, 1916–1927, 1928. и 1940; а после смрти у двоструко већем броју: Београд, 1954, 1959; Титоград, 1959; Београд, 1960; Цетиње, 1962; Београд, 1962 (2 пута); Букурешт, 1963; Београд, 1963; Титоград, 1964; Београд, 1965; Титоград, 1965, 1966; Београд, 1968, 1972; Титоград, 1974; Београд, 1975. итд.

че и прилози М. Решетара и П. Поповића. На крају вијека процес *историјализације свијесџи* почео је да уступа мјесто процесу *теоретизације свијесџи*, што практично значи да је анализа преузимала преимућство од синтезе. Уједно, већ се увелико јављају знаци антипозитивистичке побуне, те све више у науци о књижевности долази до изражаја *специјализација* књижевнонаучне дисциплине, под непосредним утицајем француске филозофије, естетике, поетике и критике. Фокус литературолошког истраживања феномена и ноумена све се више сужава, док не доведе до превласти супстанцијалне теорије у све три дисциплине науке о књижевности (теорији, историји и критици). То значи да се са потпуно новог становишта анализирају дијалектички односи стварања и промишљања о оствареном.

У често коришћеној, хваљеној, повремено и оспораваној расправи Решетаровој *Живој и рад Пејтра Пејровића Њејоша* (стр. IX–LXX), састављеној од три дијела: I *Живој и њолијички рад*, II *Књижевни рад* и III *Горски вијенац*, аутор већ запажа промјене о којима је ријеч и каже:

„Владика је наиме у вјечитој борби међу знањем и вјеровањем одлучно нагињао на страну позитивистичкога знања, па је зато у просвјети тражио и налазио највеће благо за сваког човјека и за људство уопће; можемо дакле вјеровати Врчевићу који нам (у дубровачком *Словинцу*, год. I, стр. 62) прича, да је владика преводио и Волтера” (стр. XXXV).

Прво мјесто међу српским пјесницима, сматра Решетар, Његош је стекао захваљујући *њприродној даровијосџи* и *њјесничкој души*, – *дио је рођени њјесник* (стр. XXXVI). Евидентно је да аналитичар даје предност *даровијосџи* над осталим Његошевим *њредисњозицијама*, стеченим и његованим, и непрекидним радом стваралачког духа усавршаваним, будући да је многа знања и умјења стекао читајући ремек-дјела у оригиналу (на руском, француском и италијанском језику).¹⁵

За разлику од других његошолога, Решетар је захваљујући дјелотворности своје расправе и својих коментара био непрекидно на попришту, усавршавајући сопствена сазнања, али истовремено и откривајући она сазнања и сугестије које није могао прихватити и инкорпорирати у сопствени начин мишљења. У том погледу постоји немали број полемич-

¹⁵ Сви цитати у овом раду о *Горском вијенцу* преузети су из издања С. Б. Цвијановића (шестог по реду), Београд, 1912, стр. IX–LXX, а о *Малим њјесмама* из издања – *Мање њјесме владике црнојорскоја Пејтра II-оја Пејровића Њејоша* (СКЗ, Београд, књ. 141, 1912, стр. I–XXVI). О њима веома систематично пише Весна Вукићевић-Јанковић у монографији – *Њејошеви уојтвори (Прилој њоетџици и естетџици)*, „Змај”, Нови Сад, 2006, стр. 288.

ких мишљења са познатим опонентима, али такође постоји и извјестан број дијатрида које су посвећене полемици са непознатим опонентима. Сопствено полазно становиште он дефинише на сљедећи начин: *Ја сам се највише тирсио да ово моје издање сасвим вјерно каже, како је баш сâм ијесник наштамѡао своју ијесму, а нијесам ни у чему мијењао ни иоира-вљао осим орѡографије и инѡерѡункције. У издању истога дјела из 1892. аутор пише:*

„А што нијесам прихватио све промјене што су ми они предлагали, то ми ваљда неће ни они сâми а ни ко други замјерити, јер нема пјесме на свијету, коју би од почетка до краја сви једнако разумјели и једнако тумачили. Па зато, ма колико се и ми и још други мучили око тумачења *Горској Вијенца*, опет ће увијек остати доста његовијех стихова, које ће сваки тумач на свој начин тумачити, а ко зна колико тешкијех партија има у *Горском Вијенцу*, неће се тому никако чудити” (стр. VII–VIII).

Занимљив је дијалог два врсна хрватска зналца и књижевна историчара – А. Барца и М. Решетара. У *Најоменама и одјашњењима ‘Горској вијенца’* (Загреб, 1947) Барац најприје закључује да је Решетар током пуних пет деценија *све више иродудљивао свој иосао, настѡојећи ироѡтумачиѡи свако имало нејасније мјестѡо, сваки необичнији језички облик, и уједно казати илавније иодаѡке о људима и мјестѡима које Њеѡиш сѡомиње у иојединим сѡиховима*. Честе примједбе упућене Решетаровим коментарима природно и логички су доводиле до њихових проширења и све бројнијих полемика. Очигледно, без тих критички заснованих примједба не би дошло до наглог развоја његошологије у XX вијеку (Љ. Стојановић, В. Латковић, Б. Ковачевић, С. Поповић, А. Младеновић, Р. Маројевић и други), посебно уколико имамо у виду енормни ирилив знања крајем XX и почетком XXI вијека.¹⁶

¹⁶ Од великог броја коментара издвојили бисмо овом приликом: оне уз издање *Цјелокуйних дјела П. П. Њеѡиша* (јубиларно издање 1851–1951), Београд, 1951–1955, у девет књига (приређивачи су: Никола Банашевић, Михаило Стевановић, Радован Лалић, Радосав Бошковић, Вуко Павићевић, Видо Латковић и Мираш Кићовић, који је приредио књ. 7, 8 и 9). Од осталих бисмо споменули књиге Слободана Томовића – *Коментари: Лажни цар Шћейан Мали, Луча микрокозма, Горски Вијенац* (Београд, Цетиње, 1990, стр. 511), Александра Младеновића – *Горски вијенац (Критичко издање)*, књ. II, ЦАНУ, Подгорица, 2005, стр. 375 + /5/ и Радмила Маројевића – *Горски вијенац (Критичко издање. Текстолоѡија)*, CID, Подгорица, 2005, стр. 1006. Значајан допринос његошологији дали су још и С. М. Љубиша, М. Цар, Б. Петронијевић, Д. Вушовић, Д. Вуксан, Б. Кнежевић, Т. Ђукић, Ђ. Радовић, Ј. М. Миловић, М. Станић, Ј. Јовановић, Р. Ј. Драгићевић и други.

Много више повода за спорења пружа Решетарова студија *Мање њјесме владике црнојорскоја Пејџра II-оја Пејџровића Њејоша* (1912, стр. I–XXVI), јер све до овог издања основна пажња његошолога била је посвећена великим сјјевовима: *Лучи микрокозма* (1845), *Горском вијенцу* (1847) и *Лажном цару Шћејаном Малом* (1851). *Бочно освјејљене* пружају и други родови и жанрови (преводи, проза, фолклорни облици и, нарочито, бројна писма, о којима исцрпно пишу В. Вукићевић-Јанковић и Ж. Ђурковић). Решетар основну грешку прави генолошки не одвојивши *њјесме* од *јјоема*, а *јјоеме* од *ејјова*. Посебну тешкоћу представља недоступност првих верзија (аутографа) и првих издања, јер постоје видне разлике између појединих верзија (на примјер између верзије *Свободијаде*, која се налази у Петровграду и верзије истога дјела које је имао у рукама Ј. Гагић). О томе Решетар изричито каже: *Прешијамјивајући овдје мање владичине њјесме ја сам наравски настјојао да им у свему сачувам шјексји шјио им је сџм њјесник дао; нијесам дакле баш нишија мијењао*.

Занимљив податак, на крају, представља то што међу *мање њјесме* Решетар на једном мјесту убраја и поему *Вечерња молијива* (састављену од 160 стихова), која уопште није Његошева. Недавно је, својом магистарском тезом, то егзактно доказала Милена Мразовић-Вајнбек, утврдивши да поема припада Василију Суботићу, мање познатом српском класицисти треће генерације. Стога данас није тешко прихватити неке од Решетарових оправдања, као што је сљедеће, саопштено 1912. године: *Па зашто баш јоред јријатјелске јјомоћи из Биојрада, Зајреба и Новој Сага нијесам мојао доћи до јрвашњеја шјексја сваке њјесме*. Пријатељска помоћ његошолога током осамнаест протеклих деценија не само да је била неопходна, него је истовремено била и гарант развоја књижевне и књижевнонаучне мисли.¹⁷ Имајући у виду све споменуте и велики број неспомених околности у раду сваког од његошолога, Радмило Маројевић резолутно, прихватљиво и сугестивно закључује свој ауторски коментар сљедећом реченицом:

*Милан Решетар који сџм чини ејјоху у њејошолојји.*¹⁸

¹⁷ Колико је интересовање владало за нова издања и нове, допуњене коментаре М. Решетара на најбољи начин свједоче прилози Т. Ђукића (1923), Љ. Стојановића (1923), Р. Ковијанића (1923), С. Матића (1923), Н. Банашевића (1925) и С. Пандуровића (1925), које су критичари писали само о осмом издању *Горској вијенца*. Њима би требало припојити још и прилоге М. Јелића (1927) и О. Колмана (1928). Послије Другог свјетског рата значајан је прилог Мирка Деановића „Милан Решетар” („Љетопис ЈА”, 1949).

¹⁸ М. Решетар и други коментатори *Горској вијенца* много пажње су посветили коректорским грешкама у првим издањима Његошевих дјела. То је учинио и сџм Ње-

*

Из обиља тема и мотива, проблема и апорија, којима се зналачки баве полемичари М. Решетар и П. Поповић, издвојили смо мишљење које је истовремено и индикативно и изазовно, било да је ријеч о *йорйрешу средине*, *йорйрешу йисца* или *йорйрешу дела*. Пишући о психологији Поповићевог стваралаштва, Решетар олако саопштава једну успутну инвективу, која је не само исхитрена и непотребна, него је уједно и неодржива и нетачна. У свом утуку њу побија сâм Поповић, ослоњен на два значајна стваралачка процеса: а) процес генерирања поетских идеја и б) процес генерирања књижевног текста. При крају оштро интонираног полемичког написа, писаног у Бечу, на стару годину 1901, објављеног у *Бранковом колу*, од 31. јануара 1902, Решетар саопштава спорно мишљење: *Ту се највише і. Појовић да̄ завесїи од своје лакоће у йисању, ља је лијејим и јаким ријечима заодо мршавосїи ариуменайи* (стр. 148).

Поповић је веома аргументовано оспорио изречено Решетарово мишљење, сматрајући да је читав низ наведених околности, које су пратиле настајање монографије *О Горском вијенцу*, веома добро познат и Решетару и широком кругу обавијештених критичара и читалаца.¹⁹ Стога је

гош, у маловидној напомени при дну задње корице, коју је разријешо Р. Маројевић (на стр. 36). Изван стилизованог оквира Његош је написао:

П. П. Г. Г. Ч. Ч. за йоїрешке извинийе, што дешифровано гласи: „П[оштована] Г[о-сподо] Ч[итатељи] за погрешке извините”, при чему издвојена слова (ПП. ГГ. ЧЧ.) указују на множину.

¹⁹ Прве двије цјелине објављене су у *Српском йрепледу*: год. I, бр. 5, 15. III 1895; бр. 6, 31. III 1895, и бр. 10, 31. V 1895. Трећа и четврта цјелине објављене су у *Искри*, 1898, бр. 1, 4, 5, док је монографија у цјелини објављена у мостарској *Зори*, год. V, 1900, бр. 8–9; 1901, бр. 1, бр. 2, бр. 3–4, бр. 5, бр. 6, бр. 7 и бр. 8–9.

Прво издање монографије *О Горском вијенцу* објављено је у Мостару, 1900, у Заводу Пахера и Кисића, стр. 284 + VIII. Друго, прегледано издање у Београду, 1923, Геца Кон, стр. 224. Треће у Подгорици, 1999, у издању „Октоиха”, стр. 188, а четврто у оквиру *Сабраних дела* (I–XI), књ. VIII, под насловом *О Њејошу*. Приређивач је овом издању додао још пет Поповићевих прилога из његошологије.

Друго издање обogaђено је завршном цјелином *Прилози* подијељеном у пет глава: 1. *Истїраїа йоїшурица као истїоријски доїађај*, 2. *Јунаци 'Горскої вијенца' у народним йесмама и иначе*, 3. *Мойїиви 'Горскої вијенца' и њихови извори*, 4. *Лїшераїшура о 'Горском вијенцу'* и 5. *Дојуне и исїравке*. Упутно је видјети још и: *Библїоїрафију радова Павла Појовића*, објављену у *Годишњаку* СКА за годину 1909, књ. XXII; 1921, књ. XXVII; 1927, књ. XXXV; 1932, књ. XL; 1935, књ. XLVI и 1938, књ. XLVII, као и *Сїисак радова Павла Појовића*, објављен у *Прилозима за књижевносїи, језик, истїорију и фолклор*, 1938, књ. XVIII, св. 1–2, стр. 657–669, који су саставили Вера Милетићева и Ђорђе Живановић.

подробно изложио предисторију настајања монографије. Наиме, послѣ је положеног професорског испита из француског језика и књижевности и објављивања научног првијенца *Француски морализаџори* (1893), у коме је писао о Монтењу, Паскалу, Ларошфукоу, Лабријеру и Вовнаргу, а на наговор пријатеља Љ. Недића, Поповић је ријешио да се бави појединим писцима и дјелима српске књижевности, како би се стекли услови за бављење компаративном књижевношћу (међусобним поређењем дјела из националне и наднационалне књижевности).

Поповић је у том опредјељењу био срећне руке јер је управо те 1893. године започео проучавање Његошевог дјела, у почетку са знатно смањеним, а након неколико година са знатно увећаним амбицијама. Тешкоћу је представљало, због дистанце, то што је Поповић двије непуне године (1894–1896) провео на студијама у Женеви и Паризу. Међутим, ни та околност га није омела да у релативно кратком временском периоду објави прве цјелине монографије (I *Грађа* и II *Предмећ*) у *Српском ирејледу* Љ. Недића (1895), да би потом двије наредне цјелине (III *Радња* и IV *Каракијери*) објавио у *Искри* А. Гавриловића (1898). Дефинитивну редакцију приредио је тек 1900. године, дописавши V цјелину *Дикиција*, најприје објављену у мостарској *Зори* А. Шоле (1900–1901), а потом и као самостално издање (1900), на близу 300 страница.²⁰ То нам даје за право да прво издање (1895–1898) сматрамо *основницом*, односно да друго издање (1900) сматрамо *изведеницом*, уврстивши у ту одредницу и треће, коначно издање (из 1923). Поређење трију издања веома је интересантно за област коју теоретичари књижевности називају *џеоријом верзија*.

Од тога да ли је у питању *основница* или *изведеница* зависи, у великој мјери, генолошко дефинисање књиге *О Горском вијенцу*. *Основница* се може дефинисати само као *расџрава*, док *изведеница* у потпуности заслужује одредницу *књижевноисторијска моноџрафија*, али ни у једном случају се не може дефинисати као *стијудија*, јер су прва (I *Грађа*) и пета цјелина (V *Дикиција*) – *ојледи*, док су преостале три цјелине *стијудије* (II *Предмећ*, III *Радња* и IV *Каракијери*). На тај начин се може показати кохерентност

²⁰ Његошологији као интердисциплинарној области духовних дјелатности посветили смо сљедеће књиге: *Њејошев џејџски јовор* (Нови Сад, 1991), *Њејошева џсихолоџија и филозофија стијварања* (Нови Сад, 1997) и *Њејошева џејџика и естијџика* (Нови Сад, 2002). Све значајније прилоге о Његошу уврстили смо потом у обухватну монографију *Пејшар Друџи Пејровић Њејош* (Бијело Поље – Нови Сад, 2002) и објавили као први том *Изабраних дјела* (1–7). У првом колу (I–IV) су објављене још и наше монографије о *Стефану Мијирову Љубиши*, *Марку Миљанову Појовићу* и *Николи Првом Пејровићу Њејошу*.

структуре монографије, њена конструкциона и композициона схема, пишчево настојање да читаоца, методом *in medias res*, усмјери најкраћим путем ка априорно одабраним циљевима, изричито набројаним и детаљно образложеним у *садржају* сваке од цјелина.²¹ На тај начин су и структура и схема монографије постале јасније и прозирније, лакше доступне, с обзиром на лавиринте Његошеве мисли и проседеа, као и на то да аналитичар нерадо прибјегава аподиктичким судовима и мишљењима, дефиницијама и категоризацијама, управо онако како је тврдио сâм Решетар: *У задњу руку свака је класификација и дефиниција мање или више конвенционална.*²²

Размотримо ли сада модел *историјске критике* и четири њене подврсте примијењене у монографији *О Горском вијенцу*, примијетићемо да I *Грађа* припада *диографској критики*, II *Предмет*, III *Радња* и IV *Карактери критики* *текста*, док само V *Дикција* припада *критики укуса*. Свих пет цјелина заокружене су кратким *уводом* и опширним *Прилозима*, који се могу третирати као композициони прстен монографије. Не само садржином, него и формом, аутор је настојао да укаже на иновантност сопственог аналитичког модела, о чему већ у уводном пасусу првог издања свједочи (1900):

„Проучавање *Горскога вијенца*, иако траје већ дужи низ година и захвата повећи број списа, није још довршено. Да оставимо на страну коментарисање тежих или неприступнијих места овога каткад нејаснога спева, главни посао проучавања, наиме разматрање спева у целини и литерарна анализа његова, није још крају приведен. Мало је расправа које су се тим послом бавиле и које у област праве литерарне критике спадају” (стр. 3).

Увод у прво издање монографије и полемика са М. Решетаром показује да је Поповић добро упознат с доприносом ове генерације његошо-

²¹ У савременој генологији данас се најчешће сријећу одреднице: *биљешка*, *указ*, *чланак*, *ојед*, *сјудија*, *расправа* и *монографија*, које су дефинисане не само уз помоћ квалитативних, него и уз помоћ квантитативних мјерила. М. Пантић је додао још и одредницу *полемика* тврдећи: *И најјасне, нису за време књижевне и научне рада Павла Поповића изостале ни полемике с научним пројављивањима или критичарима. Вођене опширо и бескоментарно, у јошврду, у одбрану, у ближе разјашњавање властитих научних уверења и јосштипућа* (2002).

²² Поповић је исправно поступио када је садржај обогатио међунасловима као терминима-индикаторима (I *Грађа*, II *Предмет*, III *Радња*, IV *Коментари* и V *Дикција*), јер је испод њих, као анотације, у виду чврстих термина, навео десетине тема и проблема којима се бавио у појединој цјелини. Тиме је увелико олакшао читаоцу сналажење и убицирање основних премиса интенционалног и лингвистичког лука дјела. На тај начин је и практично потврђено глобално одређење да свака, макар и најмања појединост, у монографији мора бити смислено и логички објашњена, а истовремено мора бити и вишестрано функционална.

лога. Он је најпре одао признање стваралачким напорима С. Вуловића, П. А. Лаврова, П. А. Ровинског, Л. Томановића, М. Цара, а у првом реду свог опонента. Након двије деценије, Поповић је увод првог издања замијенио кратком биљешком *Ка другом издању* (1923). У њој аутор, обогаћен новим искуствима и сазнањима, пише: *Поред сийних, у овом издању учинио сам три јаче измене. 1) Полемику са Г. Решетаром изосиавио сам, иошио је она данас иосиала бесиредмейна. 2) Преилегао сам иажљиво целу књиу, и саобразио је лииераишури која данас иосиоји у овом иредмейу, као шио сам је месийимично иојунио, ради јаче ариуменйације или бољеј разумевања. 3) Сийилски, сажимао сам већи број месиа која су ми изиледала недовољно концизна. 4) При свем шом, сйарао сам се да задржим каракйер и шексий књије који сам још ирводийно дао. У посљедњем реду уводне биљешке аутор скреће пажњу читаоцу на *Прилоје*, односно на *дидлиоиграфију* коју сам раније желео а нисам моиао даији (стр. 2).²³*

Учињене интервенције свједоче, с једне стране, о томе да је Поповић веома критичан и самокритичан у оцјењивању и преоцјењивању сопственог дјела, послје готово двије и по деценије, да га и даље сматра једним од најврједнијих дјела које је остварио, као и то да се оно може равноправно третирати са осталим новонасталим дјелима његошологије, с друге стране. Управо стога нам се чини спорним мишљење Н. Љубинковића који у поговору *Павле Појовић о Њеиошу* (2000) и другдје тврди да се Поповић спремао да напише обухватну монографију о Његошу, попут оне коју је написао о Миловану Видаковићу (1934), јер се те двије монографије у свему концепцијски разликују. Највише што је у монографији о Његошу (*V Дикција*) могао себи дозволити аутор то је извјесна, до тада неуобичајена, реторичност јер сâм монограф тврди да је посљедњим редовима IV цјелине *Каракйери* његова књига завршена:

„Ми бисмо могли овде и завршити нашу расправу. Сва главна питања која смо сматрали да је, ради бољег разумевања и праведније оцене *Вијенца*, потребно кренути и расправљати, ми смо кренули и расправљали. Све што нам се чинило да је досадашња критика нетачно оценила или недовољно претресла или пропустила да истакне, ми смо гледали да боље објаснимо и јаче истакнемо, не бисмо ли дали тачнију и пу-

²³ До сада најпотпунију *Бидлиоиграфију о Њеиошу* и његошологији саставио је Добрило Аранитовић (она садржи близу 21.000 бидлиографских јединица). Рукопис ове публикације чува се у Његошевом одбору Матице српске у Новом Саду. Аутор се нада да ће она бити публикована у неколико томова током предстојећег јубилеја – двестагодишњице пишевог рођења (1813–2013).

нију оцену дела. Тако смо исцрпili што смо имали рећи, и не остаје нам друго него да прекинемо говор” (стр. 110).

Врсни проучаваоци Поповићевог аналитичког опуса (М. Решетар, Р. Врховац, А. Јенсен, Д. Павловић, М. Пантић, П. Палавестра и Н. Љубинковић) једногласни су у томе да књижевноисторијска монографија *О Горском вијенцу* није током протеклих једанаест деценија изгубила много од своје садржајности, актуелности и научности и да се налази на сâмом врху монографија остварених у другој половини XIX вијека.²⁴

Радомир В. ИВАНОВИЧ

САМЫЕ ЗНАЧАЙНЫЕ МОНОГРАФИИ И КОММЕНТАРИИ
КАК СТИМУЛ ДЛЯ РАЗВИТИЯ НЬЕГОШОЛОГИИ
В ДРУГОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Резюме

Литературоведение „САМЫЕ ЗНАЧАЙНЫЕ МОНОГРАФИИ И КОММЕНТАРИИ КАК СТИМУЛ ДЛЯ РАЗВИТИЯ НЬЕГОШОЛОГИИ В ДРУГОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА” написанный для юбилея двести лет рождения Ньегоша (1813–2013), полностью посвящен научной аксиологии. В нем, с точки зрения современной литературы, дата отметка самых значаимых научных достижений, написанных за последние три десятилетия XIX века: эссе Светислава Вуловича – „Петар Петровић Његуш, песник српски” (1877), историческoлитературная монография Петра Алексеевича Лаврова – *Петръ II Петровичъ Ньегошъ владыка черногорскій и его литературная деятельность* (Москва, 1887), историческoбиографская монография Павла Аполоновича Ровинского – *Петровичъ Ньегошъ владыка черногорскій* (1830–1851; С. Петербург, 1889), историческая монография Лазара Томановича – *Петар Други Петровић – Његош као владалац* (Цетиње, 1896), литературная дискуссия Милана Решетара – „Живот и рад Петра Петровића Његоша”, студия „Мање пјесме владике црногорскога Петра II-ога Петровића Његоша” (1890, 1912) и комментарии книги *Горски вијенац* (1890), как и литературноисторическая монография Павла Поповича – *О Горском вијенцу* (Мостар, 1900).

Применением строгих критерий литературнонаучной оценки, автор студии думает что самые видные достижения болеедесятилетий развития ньегошологии дали М. Попович и М. Решетар; что потом следуют монографии полные достоверных данных, материалов и ресурсов П. А. Лаврова и П. А. Ровинского, а на конце надо дать признание двум ученикам которые закруглили три десятилетия долгое развитие ньегошологии – С. Вуловичу и Л. Томановичу.

²⁴ Током израде студије нарочиту помоћ су нам пружиле библиотеке ЦАНУ у Подгорици и Филозофског факултета у Новом Саду, његошолози Добрило Аранитовић, Горан Максимовић и Мирјана Бечејски, као и виши библиотекари Драгослава Јевремовић и Неђељко Поповић.